

УДК 626.81

Левковська Л.В.

*доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділом економічних проблем водокористування
Інституту економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України*

Сундук А.М.

*доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інституту економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України*

Добрянська Т.І.

*аспірант
Інституту економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України*

ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ ВОДОГОСПОДАРСЬКИМ КОМПЛЕКСОМ УКРАЇНИ У ВИМІРАХ СТАЛОСТІ

PRINCIPLES OF MANAGEMENT OF REGIONAL WATER COMPLEX OF UKRAINE IN MEASURING OF SUSTAINABILITY

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються принципи і підходи до побудови системи управління водним комплексом на рівні регіону відносно засад сталості. Запропоновано базові підходи до управління комплексом. Сформовано змістовні характеристики системи управління сталим розвитком комплексу. Визначено, що для свого ефективного функціонування система управління передбачає виділення операційного, аналітично-моніторингового і сектору ресурсної підтримки.

Ключові слова: водний комплекс, управління, регіон, сектор підтримки, сталий розвиток.

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются принципы и подходы к построению системы управления водным комплексом на уровне региона относительно основ устойчивости. Предложены базовые подходы к управлению комплексом. Сформированы содержательные характеристики системы управления устойчивым развитием комплекса. Определено, что для своего эффективного функционирования система управления предусматривает выделение операционного, аналитически-мониторингового и сектора ресурсной поддержки.

Ключевые слова: водный комплекс, управление, регион, сектор поддержки, устойчивое развитие.

ANNOTATION

The article deals with the principles and approaches to building complex water management system at the regional level regarding the principles of sustainability. Formed the basic approaches to the management of complex. Formed content characteristics of management sustainable functioning of complex. Control system provides for the allocation of operational, analytical and monitoring and resource sector support.

Keywords: water complex, management, region, sector support, sustainability.

Як наслідок впливу чинників різного походження, водокористування в Україні визначається низькими рисами раціональності та збалансованості. Існуючі екологічні деструктиви та перекоси у водній сфері значною мірою зумовлені “другорядністю” вирішення проблем водокористування в спектрі пріоритетів державної політики. У зв’язку з цим на сучасному етапі постала нагальна потреба у визначенні засад

розвитку водогосподарської системи України у вимірах сталості. Реалізація цієї позиції надасть змогу забезпечити екологоорієнтований розвиток водного господарства, здатний як до ефективного росту, так і до збереження умов навколишнього природного середовища.

Важливим фактором забезпечення сталого розвитку комплексу є визначення підходів до побудови управлінської системи, дієва конструкція якої дасть змогу підтримувати прийнятні параметри розвитку та спрямовувати їх до виміру сталості. Виходячи з цього, забезпечення сталого розвитку ВГК регіону доцільно розглядати у межах системи управління, що дасть змогу використовувати управлінські підходи за умови залучення додаткового інструментарію реагування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, щопобудова управлінської системи комплексом є актуальним науковим завданням, що знайшло своє відображення в численних наукових працях. Наприклад, принципи управління водними ресурсами чітко відображені у монографії “Формування моделі управління природними ресурсами в ринкових умовах господарювання” [5]. Спеціалізовані (галузеві) питання управління відображені у роботах В. Сташука і М. Хорева [3-4]. Принципи сталого розвитку, а також його контакти з водними ресурсами можливо визначити в роботі [2].

Разом з тим, у наведених роботах питання сталого розвитку комплексу досліджені не повною мірою (не говорячи про територіальні аспекти), що обумовлює включення цього питання до **невирішених раніше частин загальної проблеми**. Зважаючи на це, метою статті є формування підходів до побудови системи управління водним комплексом держави на рівні регіону у вимірах сталості.

Як показують матеріали дослідження, формування управлінської системи може йти декількома шляхами. Зокрема, перспективна система управління має поєднати як існуючі консервативні підходи, так і інноваційні, засновані на активізації нових методів та інструментів до водного менеджменту. Необхідність такого спільного використання є очевидною в нових сучасних реаліях, тоді як переважна орієнтація на застарілі технології не дозволяє повною мірою розкрити існуючий потенціал ВГК та спрямувати його до площини сталості. Досить вірогідно, що основні наслідки розвитку комплексу є результатом переважання консервативних підходів, орієнтація на які показала існування зафіксованих вище процесів, а саме: 1) переважна більшість показників за своїми динамічними характеристиками формують сприятливий вплив на процеси сталого розвитку ВГК держави, хоча такі тенденції не є свідченням успішності реформ або структурних зрушень розвитку комплексу. А вплив окремих показників, які дійсно показують якісне зростання, є сприятливим, але не досить вагомим; 2) дія кризових процесів ускладнює рух комплексу до площини сталості; 3) вагома територіальна диференціація за показниками та ін. Такі наслідки розвитку комплексу не показують значного тяжіння до засад сталості.

При дослідженні принципів формування управлінської системи відзначимо, що всі існуючі підходи до управління комплексом у вимірах сталості можна згрупувати у межах наступних концептуальних систем:

А) Консервативна система – орієнтована на використання усталених підходів до управління ВГК. Напрацьовані протягом останніх десятиліть, вони показали певні результати, дали змогу задовольнити базові потреби споживачів, органічно вписалися до існуючої системи розвитку національної економіки. Якщо поточні показники розвитку комплексу задовольняють вимогам руху до сталості, то в цьому випадку така система є адекватною відповіддю на виклики сьогодення. За ресурсною підтримкою така система є найменш витратною.

Б) Адаптивна – основним принципом, що покладений в її основу, є гармонічне поєднання як існуючих напрацьованих (консервативних підходів), так і новітніх (інноваційних) принципів організації діяльності. Використовується, коли ситуацію щодо забезпечення сталості ВГК можна охарактеризувати як перехідну, що поєднує риси небезпек і загроз, але з вагомим потенціалом до позитивних змін.

В) Інноваційна – заснована на передових розробках управління комплексом. Формується у випадку, коли характеристики розвитку комплексу не відповідають вимогам сталості і така ситуація вимагає суттєвих зрушень. За характером змін, що чекають ВГК, є революційною і потребує значних трансформацій та ресурсної витрати (рис. 1).

Окресливши такі підходи до функціонування комплексу, виникає питання щодо вибору концептуальної системи його розвитку для відповідності вимогам сталості.

Звичайно, підходом, який найбільш орієнтований на швидкий рух до сталості, є інноваційний. Але він не відповідає можливостям поточної ситуації. На нашу думку, найбільш перспективною щодо забезпечення сталості та відповідності поточним умовам є адаптивна система.

Чому адаптивна система є найбільш відповідною? По-перше, передбачає використання існуючих підходів до водного менеджменту. Підходи, які себе добре зарекомендували, можуть залишитися в якості базових та фундаментальних. Випробувані протягом багатьох років з високим коефіцієнтом корисної дії, вони залишаються. По-друге, можливість імплементації новітніх методів управління, що дасть змогу поліпшити управлінські підходи комплексу щодо руху до сталості. Ця риса є важливою, яка дає змогу поліпшити існуючі принципи шляхом привнесення нових інструментів та підходів. По-третє, ресурсні витрати є поміркованими та реальними. Враховуючи складну соціально-економічну ситуацію та дефіцит ресурсів, економія є важливою та дає змогу реального впровадження такого підходу. По-четверте, похідні ефекти від трансформацій менші. Під ефектами розуміються наслідкові зв'язки між комплексом та структурами державної влади, бізнесу та ін. Комплекс не існує відокремлено, а має тісні контакти, які не зазнають суттєвих змін, що є вагомим перевагою для цієї моделі.

Система управління сталим розвитком має визначатися чіткими змістовними характеристиками, які формують уявлення про особливості

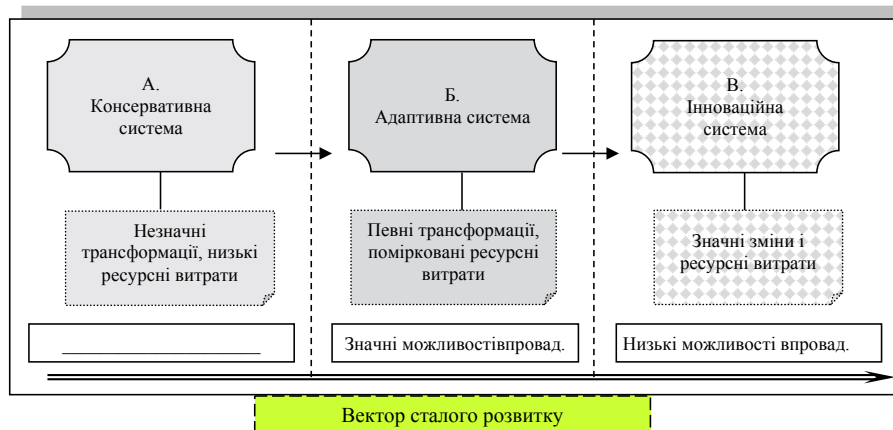

Рис. 1. Системи управління ВГК у контексті сталого розвитку

її функціонування та визначають характер її діяльності. Якщо говорити про початковий етап побудови такої системи, то змістовні характеристики повинні бути визначені на початку, що дасть змогу сформулювати реальну конструкцію управління під ці завдання. Якщо ж йде адаптація існуючої системи до вимог забезпечення сталого розвитку, то повинні бути внесені корективи в існуючі програми розвитку. Ієрархія побудови змістовних характеристик може бути наступною: мета → цілі → завдання.

Метою роботи такої системи є підтримка сприятливих параметрів функціонування ВГК регіону на основі реалізації управлінських рішень з метою забезпечення потреб водоспоживачів. Це має відбуватися через призму сталого розвитку. На нашу думку, мета може розкриватися на основі наступних **цілей**. 1. Генерація ефективних управлінських рішень, здатних реально впливати і змінювати характеристики розвитку комплексу, виходячи з того, що мета може бути реалізована тільки на основі дієвого та ефективного інструментарію менеджменту. 2. Забезпечення якісного позитивного впливу-показників на процеси сталого розвитку ВГК держави, а також підтримка цього процесу. Це, в свою чергу, дасть змогу сформулювати сприятливі параметри функціонування комплексу, про які йшлося в меті. 3. задоволення потреб споживачів в необхідних ресурсах та послугах, що їх може надавати комплекс. Ця позиція є однією з ключових, по-суті, заради якої і формується робота комплексу. Дві попередні цілі є передумовою для можливості задоволення потреб.

Завданнями виступають: 1. Можливості самодостатньої підтримки діяльності. Діяльність системи управління має бути побудована таким чином, щоб вона, насамперед, могла забезпечити власне прийнятне функціонування. А вже потім наступним завданням є задоволення потреб споживачів. Якщо система не може організувати свій розвиток, то про задоволення потреб інших суб'єктів мова може не йти, так як такі цілі будуть більше теоретичними. Видається, що взаємодія цих завдань може відбуватися наступним чином: підтримка власної діяльності → задоволення потреб інших суб'єктів.

2. Розробка і використання ефективного набору інструментів управління, які можуть бути як консервативного характеру, так і інноваційного. Управлінський інструментарій дає змогу запустити керуючі дії для досягнення позитивного ефекту – мети функціонування всієї системи ВГК.

3. Задоволення потреб споживачів таким чином, щоб були задоволені потреби для економічного, соціального і екологічного вимірів (одна з базових вимог сталості). Завдання є складним, так як поставити ресурс до споживача, задовольнивши його потребу, це одна справа, а вибудувати процес таким чином, щоб

були позитивні наслідки для економіки, соціуму та екології – питання значно складніше. Разом з тим, завдання є одним з ключових для управління у контексті сталого розвитку.

4. Забезпечення можливості задоволення потреб як в стабільних умовах, так і кризових. Важливе завдання, яке виступає індикатором дієздатності управлінської функції. Якщо кризові процеси часто повторюються, то акценти повинні бути орієнтовані на можливості швидкої активації антикризового менеджменту.

5. Гармонізація територіального виміру розвитку комплексу із загальнодержавними векторами. Регіональні комплекси можуть розвиватися тільки на основі взаємоузгодженого контакту з цілями держави щодо цих питань. Таким чином, всі цілі і завдання, що ними керуються регіональні комплекси, повинні знаходитися у контексті державних напрямів.

6. Розвиток на основі використання місцевих активів, можливостей, ресурсів. В умовах децентралізації державної політики вся водна сфера, в т.ч. і розвиток комплексу, повинні максимальним чином орієнтувати на локальні ресурси та ініціативи. Підтримка з боку держави є позитивною, однак, не можна ігнорувати місцеві можливості, які є більш доступними та оперативними.

7. Налагодження і підтримка контактів з органами державної влади та іншими суб'єктами, що можуть впливати на показники сталого розвитку. Система управління ВГК не існує відокремлено від інших систем, тому вона повинна тісно контактувати з тими із них, що можуть позитивно впливати на показники розвитку комплексу. Перелік систем не є стабільним і може часто змінюватися залежно від поточної ситуації, тому необхідно моніторити показники розвитку оточуючого середовища.

Якими б ресурсами та можливостями комплекс не володів, він повинен взаємодіяти з іншими гравцями, що діють і знаходяться в межах його сфери діяльності. Бажано, щоб взаємодія орієнтувалася на принципи синергетизму, коли позитивний ефект від контакту між двома суб'єктами в сумі перевищує просту арифметичну дію.

Для реалізації поставлених завдань платформа системи управління (ПСУ) повинна визначитися набором рис, що дозволять їй ефективно діяти у вимірах сталого розвитку. Відкритість є запорукою сталого розвитку системи управління, яка зможе отримувати додаткові переваги від можливих взаємодій з рештою оточення. Відкритість, за умови стабільного розвитку, дасть змогу обміну інформацією, налагодження контактів, ресурсної підтримки (за потреби). За умови формування кризи відкритість дасть змогу залучити додаткові ресурси для врегулювання ситуації.

Можливість модифікації. Сучасні процеси збурення свідчать, що консервативні конструкції не є досить ефективними. Більш хороші

результати показують структури з можливостями зміни, трансформації. У зв'язку з цим, система управління ВГК має бути також відповідною до поточних умов і визначатися можливостями модифікації і трансформації.

Мобільність (щодо можливості реагування на поточні ситуації). За наявності значної динаміки розвитку, сучасне середовище вимагає і відповідної реакції. Щоб система була здатною виконувати поставлені завдання, вона повинна бути мобільною – здатною швидко реагувати на поточну ситуацію і, як відповідь на її характеристики, формувати адекватну дію. Особливо корисною є мобільність за умови контакту з фінансово-економічною сферою, де процеси є занадто мінливими та визначаються високою динамікою. Реальний сектор економіки є більш стабільним, хоча також вимагає певної мобільності.

Для забезпечення прийняттого функціонування системи управління важливо, щоб ці умови були активовані разом, що, на основі синергетичного ефекту, надасть системі рис сучасності та адекватності до поточних реалій. Якщо, в силу різних причин, активація буде не повною, то і ефект від функціонування ПСУ буде сегментарним.

Система управління має включати такі складові як функціональна, галузева і територіальна, які тісно між собою контактують і взаємодіють в єдиній управлінській системі. Вони доповнюють одна одну і забезпечують реалізацію завдань.

Функціональна складова передбачає чіткий розподіл функцій та забезпечує реагування на нові явища та виклики. В основі складової лежать чіткі функції (завдання), для яких формуються окремі підрозділи (поточні операції, аналіз тощо). Галузева передбачає врахування секторальних особливостей менеджменту, так як кожна ланка має свою специфіку і особливості, які потребують окремих підходів (наприклад, для низових структур комплексу). Для ВГК цей елемент є особливо важливим, так як комплекс визначається складною структурою, яка передбачає численні елементи, що його формують. Територіальна складова забезпечує передачу керівних рішень на рівень адміністративних одиниць та інших формувань (наприклад, басейнових управлінь). Виступає однією з найважливіших для функціонування регіональних комплексів, без якої його робота була б в принципі

малоймовірною. Забезпечує розвиток регіональних елементів загальнодержавної системи управління.

Для свого ефективного функціонування система управління передбачає виділення операційного, аналітично-моніторингового і сектору ресурсної підтримки (рис. 2).

Операційний сектор формується для координації та вирішення поточних питань, що знаходяться у сфері компетенції комплексу. Весь перелік завдань, який торкається питань забезпечення і підтримки належного стану функціонування у вимірах сталості, пов'язується з діяльністю сектору. Аналітично-моніторинговий сектор формується з метою аналізу та оцінки базових параметрів розвитку комплексу. Це має робитися для того, щоб дії були обгрунтованими та відповідали поточних індикаторам розвитку. Сектор ресурсної підтримки концентрує всі необхідні ресурси для вирішення як звичайних поточних ситуацій, так і кризових.

Явища криз вимагають від системи управління можливості їх враховувати та надавати адекватну відповідь (реакцію). Кризове реагування має відбуватися у межах блоку антикризового управління (БАУ). Як показують результати проведеного дослідження, в значній кількості випадків кризові явища давно вже стали звичними і тому необхідно забезпечити роботу системи управління навіть за таких несприятливих умов. Метою антикризового управління є "розробка і першочергова реалізація заходів, спрямованих на нейтралізацію найбільш небезпечних чинників, які інтенсивно впливають на завершальне явище, що призводять до кризового стану" [1, с. 9].

На думку автора посібника (Скібіцький О.М., 2009), під час побудови такої системи важливо, щоб рішення про можливості впливу на кризу

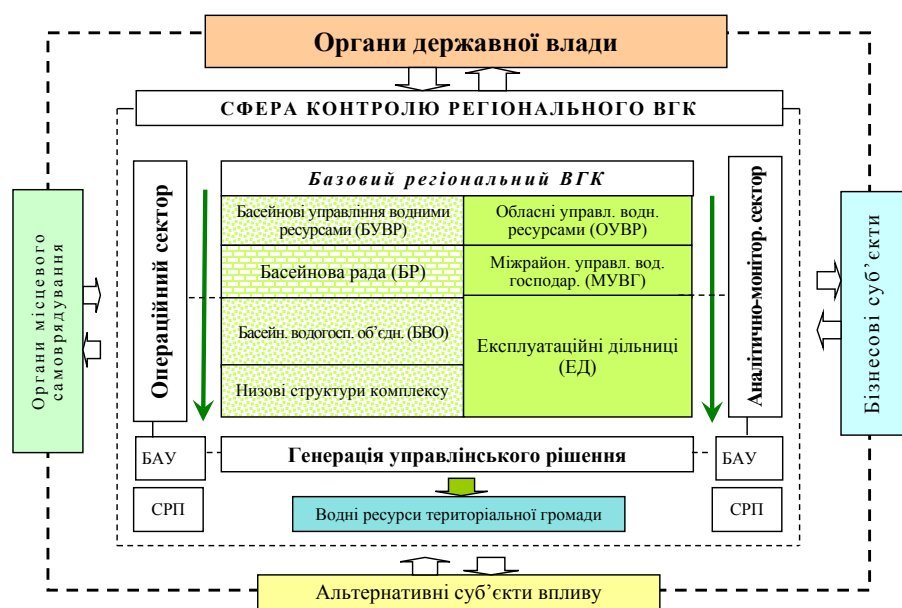

Рис. 2. Система управління регіональним ВГК у вимірах сталості: БАУ – блок антикризового управління, СРП – сектор ресурсної підтримки

приймалися ще до початку кризи, коли процес руху до кризи ще не набув особливо небезпечних рис. Разом з тим, для більшості випадків характерною є ситуація, коли рішення про унеможливлення від криз приймаються на ранніх стадіях і можуть ґрунтуватися на слабких і часом не достовірних сигналах про започаткування кризових явищ.

Умовами адекватної роботи в умовах кризи є достатній професійний рівень фахівців та реальна ресурсна підтримка. А) професійний рівень має передбачати можливості роботи в умовах кризових явищ різного походження. Для значної кількості випадків досвід роботи в стабільних умовах є недостатнім, щоб реагувати на процеси нестабільності, які вимагають особливих підходів та вмінь. Б) для того, щоб працювати в умовах кризи (та її успішно долати), необхідна вагома ресурсна підтримка. Зрозуміло, що кризові процеси потребують значно більших ресурсів за стабільні періоди. Через це необхідно, щоб були передбачені можливості залучення додаткової ресурсної підтримки в умовах кризи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Досліджено принципи управління регіональним водогосподарським комплексом. Показано, що всі існуючі підходи до управління комплексом у вимірах сталості можна згрупувати у межах наступних концептуальних систем: консервативна система (орієнтована на використання усталених підходів до управління ВГК); адаптивна (поєднання як існуючих напрацювань (консервативних підходів), так і новітніх (інноваційних) принципів органі-

зації діяльності); інноваційна (використання новітніх підходів до управління комплексом). Визначено змістовні характеристики (мету, цілі і завдання) системи управління сталим розвитком ВГК. Запропоновано концептуальні підходи до формування системи управління. Показано, що для свого ефективного функціонування система управління передбачає виділення операційного, аналітично-моніторингового і сектору ресурсної підтримки.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на визначення можливостей імплементації пропозицій до наявної системи управління водним комплексом, дослідження ресурсної підтримки цього процесу тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Скібіцький О.М. Антикризовай менеджмент: [навч. посібник] / Скібіцький О.М. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.
2. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М.Лібанової, акад. НААН України М.А.Хвесика – К.: ДУ ІУПСР НАН України, 2014. – 776 с.
3. Сташук В. Актуальні проблеми управління водними ресурсами в сучасних умовах / В. Сташук // Водне господарство України. – 2003. – № 1-2. – С. 2-6.
4. Сташук В. Зміни у законодавстві у частині управління водними ресурсами / В. Сташук, М. Хорев // Водне господарство України. – 2014. – № 1(109). – С. 2-6.
5. Формування моделі управління природними ресурсами в ринкових умовах господарювання: [монографія] / [за заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика]. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 305 с.